

Katarzyna Godek
ORCID: 0000-0003-1015-7231
katarzyna.godek@uwr.edu.pl/
Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2020.180>

Cytowanie: Godek, K. (2020). Problem dysproporcji i przestrzeni w obszarze rozwoju regionalnego w Polsce. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 7(13), 74-92, DOI: 10.26366/PTE.ZG.2020.180.

Problem dysproporcji i przestrzeni w obszarze rozwoju regionalnego w Polsce

Abstrakt

Zróznicowany rozwój poszczególnych regionów stanowi naturalny problem każdego państwa. Problem dysproporcji w rozwoju kraju dotyczy również Polski. W związku z tym powinno się dążyć do możliwie największego wykorzystania potencjału gospodarczego regionów i ich zasobów oraz poprawy ich konkurencyjności, aby uchronić je przed niebezpiecznym procesem marginalizacji, polepszyć standard życia ich mieszkańców, a także przyczynić się do rozwoju całej globalnej gospodarki. Kluczowym elementem analizy jest określenie pojęcia regionu, rozwoju regionalnego i polityki regionalnej. Pojęcie regionu, chociaż współcześnie często używane, jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Pojęcie to może być rozumiane na wiele sposobów. Z jednej strony jest ono używane w odniesieniu do bardzo różnej skali przestrzennej. W klasycznym ujęciu można region rozumieć jako fragment Ziemi, wyodrębniony według określonej procedury. Natomiast w naukach ekonomicznych pojęcie regionu oznacza system społeczno-przestrzenny, wyodrębniony z otoczenia ze względu na określoną specyfikę gospodarczą. W związku z tym w badaniach ekonomicznych za region przyjmuje się jednostkę średniego szczebla, czyli województwo. W literaturze przedmiotu rozwój regionu bada się pod kątem jego rozwoju społecznego, gospodarczego, czy też pod względem aspektów środowiskowych, zadowolenia i satysfakcji z życia mieszkańców oraz rozwoju kapitału społecznego. Celem artykułu jest przedstawienie różnic w rozwoju regionalnym w tym zilustrowanie wyników analizy zróżnicowania poziomu rozwoju obszarów wiejskich i miejskich. W artykule wykorzystano takie metody badawcze jak analiza literatury, metodę opisowo-analityczną i analizę krytyczną. Artykuł zawiera również wyniki badań instytucji działających w zakresie omawianej tematyki. Na nierówności regionalne mają wpływ zarówno procesy długo trwające (np. ubóstwo, które występowało częściej na wschodzie), jak i te związane ze współczesnością (np. czynniki spontaniczne jak migracje lub czynniki planowane jak np. hamowanie zmian struktury rolnej). Istotnym jest weryfikowanie czynników oddziałujących na rozwój regionalny, ich monitoring oraz szybka reakcja przeciwdziałająca negatywnym skutkom pojawiających się zmian społeczno-gospodarczych.

Słowa kluczowe: rozwój regionalny, regionalne dysproporcje, integracja europejska, globalizacja, dane regionalne

The problem of disproportions and space in the area of regional development in Poland

Abstract

The diversified development of individual regions is a natural problem for each country. The problem of disproportions in the development of the country also applies to Poland. It is necessary to strive for the greatest possible use of the economic potential of regions and their resources and to improve their competitiveness in order to protect them from the dangerous process of marginalization, improve the standard of living of their inhabitants, and contribute to the development of the entire global economy. An important element of the analysis is the definition of the concept of a region, regional development and regional policy.

The concept of a region, although often used today, is difficult to define unequivocally. This concept can be understood in many ways. First, it is used for a very different spatial scale. In the classical sense, it is a fragment of the Earth, separated according to a specific procedure. On the other hand, in economic sciences, a region is a socio-spatial system, separated from the environment due to specific economic specificity. Therefore, in economic research, a region is considered a medium-level unit, i.e. a voivodeship. In the literature on the subject, the development of the region is studied in terms of its social and economic development, or in terms of environmental aspects, satisfaction with life of its inhabitants and the development of social capital. The aim of the article is to present the differences in regional development including illustrating the results of the analysis of the differentiation in the level of rural and urban development. The article uses such research methods as literature analysis, descriptive-analytical method and critical analysis. The article also contains the results of research by operating institutions in terms of the discussed topic. Regional inequalities are influenced by both long-lasting processes (e.g. poverty, which was more common in the east) and those related to the present day (e.g. spontaneous factors, such as migrations or planned factors, such as inhibition of changes in the agricultural structure). It is important to verify the factors influencing regional development, their monitoring and a quick response to counteract the negative effects of the emerging socio-economic changes.

Keywords: regional development, regional disproportions, European integration, globalization, regional data

JEL F55, F68, R10, R11, R12

Wstęp

Zróznicowany rozwój poszczególnych regionów stanowi istotny aspekt w polityce rozwoju regionalnego każdego kraju. Zmieniające się uwarunkowania rozwojowe przyczyniają się do ewolucji prowadzonej polityki regionalnej. Takie zjawiska jak np. cyfryzacja, globalizacja, urbanizacja czy też zmiany demograficzne i klimatyczne, niedobór zasobów, to globalne tendencje, które będą w najbliższych latach kształtować gospodarki i społeczeństwa. Procesy te mają wpływ na zmiany w regionach i tym samym na kierunki interwencji publicznej, natomiast wczesne ich dostrzeżenie oraz dostosowanie się do nowych warunków pozwala na uzyskanie istotnej przewagi rozwojowej danego regionu.

Unia Europejska szczególną uwagę zwraca na takie wyzwania jak np. osłabienie konkurencyjności jej gospodarki w wymiarze globalnym oraz wzrost rozwarstwienia się społecznego i zróżnicowania w rozwoju gospodarczym w wymiarze wewnętrznym. Procesy globalizacyjne wpływają na działania podejmowane na poziomie regionalnym czy lokalnym. Wiele regionów ma problemy z dostosowaniem się do aktualnych trendów rozwojowych, które związane są z procesami globalizacyjnymi i demograficznymi, ulegając

stopniowej marginalizacji¹⁸. Biorąc powyższe pod uwagę Unia Europejska w kolejnych latach dbając o zmniejszanie dysproporcji i zachowanie wewnętrznej spójności w wymiarze ekonomicznym, społecznym i terytorialnym kontynuować będzie realizację europejskiej polityki spójności i Wspólnej Polityki Rolnej. Poza tym nasili również swoje działania w takich obszarach jak migracje, obronność, bezpieczeństwo i działania zewnętrzne (*Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, 2019, s. 6).

Analizując sytuację polskiej polityki regionalnej, która została przedstawiona w dokumencie *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, opracowanym przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, można zauważyć następujące wyzwania (*Krajowa Strategia...*, 2019, s. 6):

- Przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych.
- Adaptacja do zmian klimatu oraz ograniczanie zagrożeń dla środowiska.
- Wzrost produktywności i innowacyjności regionalnych gospodarek.
- Rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego i społecznego.
- Zwiększenie efektywności zarządzania rozwojem (w tym finansowania działań rozwojowych) oraz współpracy między samorządami terytorialnymi i między sektorami.
- Przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych oraz niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych.
- Rozwój infrastruktury podnoszącej konkurencyjność, atrakcyjność inwestycyjną i warunki życia w regionach.

Odpowiedź na poszczególne wyzwania, w zależności od skali ich znaczenia dla kraju, regionów i samorządów lokalnych, wymagać będzie odpowiednio dobranej interwencji polityki regionalnej i skoordynowanej interwencji polityk sektorowych o silnym ukierunkowaniu terytorialnym.

Region, polityka regionalna – pojęcie i znaczenie

Zróznicowany rozwój poszczególnych regionów stanowi naturalny problem każdego państwa. Problem dysproporcji w rozwoju kraju dotyczy również Polski.

Należy dążyć do możliwie największego wykorzystania potencjału gospodarczego regionów i ich zasobów oraz poprawy ich konkurencyjności, aby uchronić je przed

---

¹⁸ Na co zwraca uwagę m.in. dokument Komisji nt. skutków globalizacji (Reflection paper on harnessing globalisation).

niebezpiecznym procesem marginalizacji, polepszyć standard życia ich mieszkańców, a także przyczynić się do rozwoju całej globalnej gospodarki. Ważnym elementem analizy jest określenie pojęcia regionu, rozwoju regionalnego i polityki regionalnej. Pojęcie regionu, chociaż współcześnie często używane, jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Pojęcie to może być rozumiane na wiele sposobów.

Z jednej strony mianem regionu bywa określana gmina, czyli niewielka jednostka przestrzenna, z drugiej strony używane jest takie sformułowanie jak np. region Europy Środkowo-Wschodniej, czy region Morza Bałtyckiego. W związku z tym regionem można określić stosunkowo bardzo dużą jednostkę przestrzenną. Wymienione sytuacje mogą prowadzić do różnych nieporozumień, dlatego w definiowaniu regionu należy stosować określenia doprecyzowujące jak np. makroregion, mezoregion, mikroregion, region podstawowy subregion, podregion, czy region I bądź II stopnia – tak by podkreślić zróżnicowaną wielkość powierzchni regionów (Kosiedowski, 2005, s. 18).

Pojęcie regionu jest zatem używane w odniesieniu do bardzo różnej skali przestrzennej. W klasycznym ujęciu jest to fragment Ziemi, wyodrębniony według określonej procedury (Potoczek, 2003, s. 11). Natomiast w naukach ekonomicznych region jest to system społeczno-przestrzenny, wyodrębnionym z otoczenia ze względu na określoną specyfikę gospodarczą (Wosiek, 2012, s. 53). W związku z tym w badaniach ekonomicznych za region przyjmuje się jednostkę średniego szczebla, czyli województwo. W literaturze przedmiotu rozwój regionu bada się pod kątem jego rozwoju społecznego, gospodarczego, czy też pod względem aspektów środowiskowych, zadowolenia i satysfakcji z życia mieszkańców oraz rozwoju kapitału społecznego.

Rozwój jest pojęciem bardzo złożonym i wielopłaszczyznowym, dlatego posiada wiele różnych definicji. Zgodnie z encyklopedią rozwój to „wszelki długotrwały proces kierunkowych zmian, w których można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian, wykazujące stwierdzalne zróżnicowanie tego obiektu pod określonym względem (*Nowa encyklopedia powszechna PWN*, s. 616). Są to zatem pewne długotrwałe zmiany zmierzające w określonym, konkretnym kierunku. Z kolei T. Borys (2003, s. 115) zauważa, że faktycznie jest to proces zmian, ale ocenianych pozytywnie z punktu widzenia określonego systemu wartości. Autor ten uważa rozwój za pojęcie względne, gdyż pewien proces zmian może być oceniony przez określoną grupę ludzi jako rozwój, podczas gdy inna grupa ludzi ten sam proces zmian może uznać za regres (nierozwój). Najogólniej rozumiany rozwój regionalny jest zatem procesem wszelkich zmian zachodzących w regionie (Potoczek, 2003, s. 14).

Dla ekonomisty najistotniejszym jest analiza rozwoju regionalnego pod kątem zmian zachodzących w gospodarce – czyli procesem o charakterze ekonomicznym, polegającym na przekształceniu czynników i zasobów regionalnych (endo- i egzogenicznych) w dobra i usługi. Najistotniejszą cechą tak rozumianego rozwoju jest wzrost gospodarczy regionu, czyli zwiększenie i wzrost produkcji dóbr i usług nie tylko na skutek ilościowego zwiększenia wykorzystanych czynników produkcji ale również poprawy ich efektywności. Zatem ilościowym zmianom powinny towarzyszyć jednocześnie jakościowe i strukturalne zmiany w zakresie produkcji (Potoczek, 2003, s. 15).

Polityka regionalna jest definiowana jako strategia inwestycyjna, które obejmuje wszystkie regiony i miasta, a jej celem jest zwiększenie ich wzrostu gospodarczego oraz podniesienie jakości życia ich mieszkańców. Jest ona również wyrazem solidarności, polegającym na koncentracji wsparcia na rzecz słabiej rozwiniętych regionów (<http://www.europedirect.um.warszawa.pl>, dostęp: 09.10.2020).

Polityka regionalna to także skomplikowany, skodyfikowany a przy tym bardzo sformalizowany system składający się z szeregu współzależnych elementów (Wojarska, Zielińska-Szczepkowska, 2013, s. 191).

Polityka regionalna to także „całokształt świadomych działań władz publicznych, mających na celu inny sposób funkcjonowania i rozwój regionów, rozumianych jako terytorialne wspólnoty (systemy społeczne), niż miałyby miejsce bez tej interwencji”.

Rozwój regionalny stanowi zatem aktualnie jeden z głównych problemów, jakimi zajmują się nie tylko współczesne państwa demokratyczne (w tym także Polska), ale także cała Unia Europejska, dysponująca na te cele specjalnymi funduszami.

Biorąc pod uwagę różnorodność powyższych definicji regionu, polityki regionalnej i rozwoju regionalnego można zauważyć jak szeroki obejmuje on zakres problematyki, jednak wszystkie definicje odnoszą się do pewnych procesów zachodzących na określonym obszarze.

Zróżnicowanie trendów rozwojowych

W celu skutecznego prowadzenia analizy stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, a co za tym idzie – móc ocenić poziom zróżnicowań i dysproporcji regionalnych Unia Europejska – wprowadziła nomenklaturę NUTS¹⁹. W oparciu o tę klasyfikację dokonywany

---

¹⁹ NUTS (z angielskiego: *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*) – Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych Wprowadzona została rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 maja 2003 r., <http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/klasyfikacja-nuts/> (28.01.2018)

jest podział funduszy strukturalnych UE dla regionów o niższym i wolniejszym stopniu rozwoju społeczno-gospodarczym.

„Wspólna klasyfikacja jednostek terytorialnych do celów statystycznych” (NUTS) została stworzona przez Urząd Statystyczny Wspólnot Europejskich (Eurostat) w celu stosowania wspólnych standardów statystycznych w całej Unii Europejskiej (<https://ec.europa.eu>, dostęp 09.10.2020). Poziomy NUTS to obszary geograficzne stosowane do celów gromadzenia ujednoliconych danych w UE. W ramach funduszy strukturalnych klasyfikację tę stosuje się od 1988 r.

Aktualnie nomenklatura przewiduje podział państw członkowskich na trzy poziomy, określone według liczby ludności (<https://ec.europa.eu>, dostęp 09.10.2020):

- Poziom NUTS 1 obejmuje mniejsze państwa członkowskie, takie jak Dania, Irlandia, Słowenia, niemieckie kraje związkowe (Länder) i inne duże regiony.
- Poziom NUTS 2 obejmuje regiony autonomiczne w Hiszpanii, francuskie regiony i departamenty zamorskie (DOM), polskie województwa itp.
- Poziom NUTS 3 obejmuje nomosy (nomoi) w Grecji, regiony (maakunnat) w Finlandii i regiony (län) w Szwecji itp.

Warto podkreślić, że na europejską politykę regionalną przeznaczono w budżecie UE na lata 2014–2020 największą pulę środków (351,8 mld euro z ogólnej kwoty 1082 mld euro), w związku z czym jest ona głównym instrumentem inwestycyjnym Unii (<http://www.europedirect.um.warszawa.pl>, dostęp 09.10.2020).

Środki pochodzące z funduszy europejskich przeznaczone są m.in. na finansowanie strategicznej infrastruktury transportowej i komunikacyjnej czy też wspieranie procesu przechodzenia na bardziej ekologiczną gospodarkę. Na wsparcie mogą również liczyć małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP). Wówczas środki ukierunkowane są na zwiększanie ich innowacyjności i konkurencyjności oraz tworzenie nowych i trwałych miejsc pracy. Wsparciem z funduszy europejskich objęte są również działania mające na celu rozwój i unowocześnienie systemów edukacji oraz działania polegające na budowie bardziej integracyjnego społeczeństwa.

Analizując podejmowane działania można zauważyć, że polityka regionalna stanowi wyraz solidarności między państwami członkowskimi UE, ponieważ większą część dostępnych w jej ramach środków przeznacza się na słabiej rozwinięte regiony UE.

Taki sposób realizacji polityki pozwala tym regionom uwolnić potencjał gospodarczy, co ma znaczenie w kontekście nierówności między regionami UE, jak i poszczególnymi regionami danych państw członkowskich.

W celu zweryfikowania potencjału gospodarczego poszczególnych regionów, a także porównania stopnia ich rozwoju wykorzystuje się szereg różnych wskaźników. W celu ustalenia trendów rozwojowych poszczególnych regionów można zweryfikować poziom takich wskaźników jak np. (Wójtowicz, 2016, s. 305):

- Produkt Krajowy Brutto,
- wartość dodana brutto,
- nakłady inwestycyjne,
- nakłady na działalność badawczą i rozwojową (B+R) itp.

Wskaźnik PKB na 1 mieszkańca (PKB *per capita*) jest jednym z najczęściej stosowanych mierników wzrostu gospodarczego.

W tabeli 1 pokazano, jak kształtował się on w latach 2010 i 2012 oraz 2016 i 2017. Analizując przedstawione dane można stwierdzić, tendencję wzrostową badanych wskaźników we wszystkich województwach. Niemniej jednak pomimo takiej tendencji to wymienione województwa rozwijają się wciąż w sposób zróżnicowany, a zauważone dysproporcje pomiędzy poszczególnymi województwami są wysokie. Z przedstawionych danych wynika, że w latach 2010 – 2012 oraz w latach 2016 – 2017 zdecydowanym liderem jest województwo mazowieckie, następnie dolnośląskie, wielkopolskie, śląskie i pomorskie. Specyfiką tych województw jest to, że posiadają one duże aglomeracje miejskie o wysokim poziomie rozwoju, przez co generują znacznie szybszy wzrost gospodarczy. Warto podkreślić, że województwa te dodatkowo cechują się bardziej zróżnicowaną strukturą gospodarki, znacznie lepszą dostępnością komunikacyjną, bogatszymi zasobami oraz jakością kapitału ludzkiego, a co za tym idzie także większą atrakcyjnością inwestycyjną. Z kolei pięć województw o najniższym wskaźniku PKB na 1 mieszkańca w badanych latach 2010-2012 to: podkarpackie, lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie oraz świętokrzyskie. Natomiast w latach 2016 – 2017 najslabiej rozwinięte województwa w kolejności: lubelskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie i podlaskie. Są to województwa tzw. Polski Wschodniej, które cechuje peryferyjne położenie zarówno w kraju, jak też w całej UE. Województwa te w zasadzie nie dysponują takimi atutami jak wymienione dla pięciu najlepszych województw (*Rozwój regionalny w Polsce, raport 2009*, s. 27).

Bardzo ważną miarą, która służy do opisu potencjału gospodarczego poszczególnych województw jest wartość dodana w ujęciu na jednego pracującego (Tabela 1). W latach 2010-2012 zarówno w skali kraju, jak również wszystkich poszczególnych województwach zanotowano wzrost wartości dodanej brutto na jednego pracującego. Podobny trend został również zachowany w badanych województwach w latach 2016 – 2017. Najwyższy poziom tego wskaźnika, który wyraźnie przekraczał średnią wartość dla całego kraju osiągnęły w latach 2010 – 2012 województwa: mazowieckie, dolnośląskie, pomorskie, zachodniopomorskie i śląskie. Dla porównania w latach 2016 – 2017 najwyższy poziom wskaźnika odnotowały województwa: mazowieckie, dolnośląskie, śląskie, pomorskie i zachodniopomorskie. Natomiast wszystkie pozostałe 11 województw posiadało wartości niższe niż średnia krajowa. Zdecydowanie najniższe wartości odnotowano w województwach: lubelskim, podkarpackim, świętokrzyskim i podlaskim (Wójtowicz 2016, s. 305).

Tabela 1. Produkt Krajowy Brutto i wartość dodana brutto

Województwa	Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca (ceny bieżące) w zł				Wartość dodana brutto na 1 pracującego (ceny bieżące) w zł			
	2010	2012	2016	2017	2010	2012	2016	2017
Polska	37317	41934	48433	51776	91512	103022	113875	118027
Dolnośląskie	42015	47440	53659	57228	106332	119775	127706	132184
Kujawsko-pomorskie	30987	34095	39503	41875	82691	91956	102757	106394
Lubelskie	25840	29419	33371	35712	65552	74707	81789	85591
Lubuskie	31604	34862	40639	42755	87419	97429	109645	112299
Łódzkie	34636	39080	45199	48126	81652	93386	103942	107544
Małopolskie	32752	36961	43865	47272	79742	89104	100619	105047
Mazowieckie	59217	66755	77360	83123	119947	134770	147964	152714
Opolskie	30669	33888	38553	41080	88223	98321	107404	112014
Podkarpackie	25958	29333	34120	36088	67009	75211	85093	87409
Podlaskie	27288	30055	34300	37077	73333	80842	88685	93333
Pomorskie	35845	41045	46913	50001	93905	109931	117622	120231
Śląskie	39884	44372	50184	53654	98454	109699	122175	127362
Świętokrzyskie	28866	31459	34633	36970	72228	78932	84759	88477
Warmińsko-mazurskie	27120	30065	34532	36306	80913	90842	101239	103880
Wielkopolskie	39236	44567	52844	56496	88470	99697	111549	115691
Zachodniopomorskie	32005	35334	40594	43150	92802	103665	115079	117915

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny województw 2014*, s. 93-94, *Rocznik statystyczny województw 2019*, s. 69-70 oraz na podstawie Wójtowicz, 2016, s. 306.

Kolejnym ważnym czynnikiem wpływającym na rozwój regionalny są realizowane inwestycje. Kluczowa jest tu właśnie dynamika wzrostu, struktura kapitału i realizowanych inwestycji. Nakłady inwestycyjne mają na celu m.in. stworzenie nowych środków trwałych,

a także ulepszenie już istniejącego majątku trwałego, dlatego też stanowią zwykle kluczowy i decydujący czynnik wzrostu gospodarczego (Tabela 2). W latach 2005-2013 można zaobserwować znaczne ożywienie koniunktury gospodarczej, gdyż nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca rosły w bardzo szybkim tempie we wszystkich regionach Polski (Wójtowicz 2016, s. 305). Podobnie można ocenić poziom nakładów inwestycyjnych na przestrzeni lat 2013-2018, gdzie dynamika realizowanych inwestycji na 1 mieszkańca oraz nakłady na działalność badawczo-rozwojową są znaczące.

Z badań przeprowadzonych w 2015 r. przez Instytut badań nad gospodarką rynkową pod względem atrakcyjności inwestycyjnej regionów – zdecydowanym liderem w tej dziedzinie zostało województwo śląskie. Wysoka atrakcyjność inwestycyjna cechuje również województwo mazowieckie, dolnośląskie i małopolskie. Natomiast za regiony o najniższej atrakcyjności uznano pięć województw: podkarpackie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, lubelskie i podlaskie. Ich niska pozycja jest głównie efektem długofalowych procesów społeczno-gospodarczych (Tarkowski, 2015, s. 58).

Podobnie prezentują się wyniki badań w kolejnych latach, gdzie również wiodącym województwem pod względem atrakcyjności inwestycyjnej pozostaje województwo śląskie. Na taki stan rzeczy mają wpływ niewątpliwie cechy wyróżniające ten region, a mianowicie dobrze rozwinięta infrastruktura gospodarcza oraz społeczna, bardzo wysoka aktywność regionu wobec inwestorów czy też obszerne zasoby pracy.

Do wiodących pod względem inwestycyjnym województw można również zaliczyć województwo dolnośląskie i mazowieckie.

Tabela 2. Nakłady inwestycyjne oraz nakłady na działalność B+R

Województwa	Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca (w zł)			Nakłady na działalność badawczą i rozwojową (B+R) (ceny bieżące) w mln zł		
	2005	2013	2018	2005	2013	2018
Polska	3434	6004	7 879	5574,6	14423,8	25 647,8
Dolnośląskie	3970	7092	9 960	346,5	908,8	1 914,4
Kujawsko-pomorskie	2622	4434	5 851	114,7	228,9	606,3
Lubelskie	1992	4059	5 361	182,9	402,1	806,6
Lubuskie	3287	5168	6 207	35,8	94,7	222,7
Łódzkie	3490	6680	6 723	320,5	667	1 198,8
Małopolskie	3082	5231	6 627	731,9	1660,3	3 692,4
Mazowieckie	5634	8908	12 601	2322,8	5688,8	9 497,8
Opolskie	2553	4746	7 251	28,0	79,3	274,2
Podkarpackie	2440	5643	6 407	111,6	793,7	916,6
Podlaskie	2720	4610	6 565	61,4	204,7	332,9
Pomorskie	3370	6031	8 372	288,7	933,7	1 748,0

Śląskie	3297	6002	7 492	438,5	1868,9	1 871,2
Świętokrzyskie	2322	3895	4 586	19,6	140,3	280,7
Warmińsko-mazurskie	2735	4275	6 572	66,2	161,5	303,2
Wielkopolskie	3792	5450	7 985	435,5	996,5	1 552,4
Zachodniopomorskie	2381	6249	6 940	70,0	184,6	429,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> (28.01.2018 i 09.10.2020).

Przeprowadzona weryfikacja ukazuje, iż Polska posiada wciąż znaczne dysproporcje w rozwoju regionalnym. We wszystkich analizach najwyższe wskaźniki rozwojowe osiągają takie województwa jak: mazowieckie, dolnośląskie i śląskie. Widać tu wyraźnie, że regiony o konkurencyjnej, dynamicznej oraz innowacyjnej gospodarce, to przede wszystkim województwa z największymi i najprężniej rozwijające się aglomeracjami, które są najważniejszymi kreatorami wzrostu i zatrudnienia.

Natomiast analizując sytuację województw pod względem atrakcyjności inwestycyjnej z punktu widzenia działalności usługowej wśród wyróżniających się województw znalazły się: śląskie, mazowieckie oraz małopolskie. Natomiast w świetle badań za najmniej atrakcyjne uznane zostały województwa: lubuskie, lubelskie, warmińsko-mazurskie oraz podlaskie, a zatem te regiony, na obszarze których nie są zlokalizowane metropolie o największym w skali Polski znaczeniu. To właśnie takie znaczące aglomeracje stanowią same w sobie bodziec przyciągający działalności w branży usług (Szultka, 2016, s. 11).

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową zbadał również atrakcyjność województw w 2016 r. w odniesieniu do działalności *high-tech*. Tu wyniki badań wskazały, że przodują pod tym względem te regiony, które oferują przede wszystkim najwyższą jakość zasobów pracy – tj. województwa mazowieckie, małopolskie i dolnośląskie. Natomiast zestawienie kończą województwa położone daleko od granicy zachodniej – a zatem z dala od potencjalnych rynków zbytu tj. województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie oraz świętokrzyskie (Szultka 2016, s.11).

Natomiast we wszystkich analizach najniższymi wskaźnikami rozwoju cechowało się pięć następujących województw: podkarpackie, lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie oraz świętokrzyskie. Niestety w kontekście dysproporcji i przestrzeni wyraźny jest tutaj podział kraju na zamożny zachód i znacznie uboższy wschód, z koncentracją najbiedniejszych województw wzdłuż granicy północno-wschodniej, które nie posiadają istotnych atutów czy przewag konkurencyjnych, przez co są narażone na ograniczenia i spowolnienia wzrostu gospodarczego.

Rozwój regionalny Polski a integracja z Unią Europejską

Analizując poziom rozwoju i inwestycji w obszarze województw w Polsce można zauważyć, że dysproporcje terytorialne, jakie występują w Polsce, charakteryzują się tendencją umiarkowanie wzrostową, która jest wynikiem szybszego wzrostu gospodarczego generowanego głównie przez najważniejsze obszary miejskie. W związku z tym istotne jest zatem zarówno wspieranie obszarów, które generują wzrost, jak również tych, które podlegają procesom marginalizacji. Aby przeprowadzić ten proces skutecznie konieczna jest właściwa polityka regionalna, a także efektywne i skuteczne wykorzystanie środków z funduszy polityki spójności Unii Europejskiej.

Istotne jest tu również zweryfikowanie regionalnej przedsiębiorczości. Analizę nad tym zjawiskiem prowadzi m.in. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, która do pomiaru przedsiębiorczości regionalnej stosuje wskaźnik syntetyczny rozwoju przedsiębiorczości w regionie, za podstawę badania przyjmując następujące zmienne (Tarnawa, Zadura-Lichota, 2013, s. 101):

- liczba przedsiębiorstw aktywnych na 1000 mieszkańców (dla przedsiębiorstw mikro, małych i średnich),
- pracujący w przedsiębiorstwach aktywnych (mikro, małych i średnich) na 1000 mieszkańców,
- przychody na pracującego w aktywnej firmie mikro, małej, średniej,
- liczba pracujących na aktywny podmiot w firmach mikro, małych i średnich,
- przychody na aktywne przedsiębiorstwo mikro, małe i średnie,
- przeciętne wynagrodzenie w przedsiębiorstwach aktywnych, małych i średnich,
- nakłady inwestycyjne na mikro, małe i średnie przedsiębiorstwo aktywne,
- udział kosztów w przychodach w aktywnych przedsiębiorstwach mikro, małych i średnich,
- nakłady inwestycyjne na pracującego w aktywnym przedsiębiorstwie mikro, małym i średnim.

Ważnym czynnikiem endogenicznym rozwoju gospodarczego są również innowacje, jakość infrastruktury, a także sytuacja na rynku pracy. Na podstawie badań przeprowadzonych przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie w celu zaprezentowania terytorialnego zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego województw zebrano niezbędne dane liczbowe, potrzebne do konstrukcji wskaźników cząstkowych. Badanie opierało się na

przeprowadzeniu weryfikacji statystycznej zebranych cech, pozostawiając 9 zmiennych wskaźnikowych, które zostały wymienione powyżej. Następnym etapem badania było wyznaczenie syntetycznego wskaźnika rozwoju gospodarczego dla wszystkich województw. Kolejno wyznaczono trzy przedziały klasowe (Krzyżanowska, Romana, 2015, s. 51):

- Klasa 1 WRG (0.578;0.797),
- Klasa 2 WRG (0.358;0.578),
- Klasa 3 WRG (0.139;0.358).

Poszczególne województwa przydzielono do jednej z powyższych klas. W klasie pierwszej znalazły się jedynie województwa o najwyższym poziomie wskaźnika rozwoju gospodarczego. Było to województwo mazowieckie i pomorskie. W klasie drugiej, odpowiadającej średniemu poziomowi badanego wskaźnika znalazły się województwa: dolnośląskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. Do województw o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego zaliczono kolejno następujące województwa: łódzkie, śląskie, lubuskie, świętokrzyskie, małopolskie, opolskie, kujawsko-pomorskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, podlaskie i lubelskie (Krzyżanowska, Romana, 2015, s. 52). Szczegółowe zestawienia poziomu omawianego wskaźnika zostało zaprezentowane w tabeli 3.

Tabela 3. Ranking województw według poziomu wskaźnika rozwoju gospodarczego w 2012 roku

Województwo	Wskaźnik rozwoju gospodarczego
Mazowieckie	0,797
Pomorskie	0,510
Dolnośląskie	0,498
Wielkopolskie	0,413
Zachodniopomorskie	0,363
Łódzkie	0,352
Śląskie	0,348
Lubuskie	0,314
Świętokrzyskie	0,251
Małopolskie	0,250
Opolskie	0,211
Kujawsko-pomorskie	0,205
Podkarpackie	0,201
Warmińsko-mazurskie	0,185
Podlaskie	0,177
Lubelskie	0,139

Źródło: (Krzyżanowska, Romana, 2015, s. 52.)

W związku z powyższym można stwierdzić, że między województwami widoczne są duże dysproporcje pomiędzy poszczególnymi klasami, ale i wewnątrz nich. Niestety wyniki badań pokazały, że większość województw znalazła się w klasie 3. Województwo mazowieckie jest niekwestionowanym liderem przedstawionego rankingu. Niestety, jak w wielu tego typu

zestawieniach obraz ten jest zniekształcony przez obecność miasta Warszawy, która generuje znaczną część PKB i pozostałych wskaźników cząstkowych, wykorzystanych, jako komponenty w zaproponowanym zestawieniu. Duże aglomeracje miejskie i poziom ich rozwoju często ma wpływ na wynik poziomu rozwoju danego województwa. Poza tym nadal widoczny jest również duży dystans pomiędzy województwami Polski wschodniej, a resztą kraju, pomimo wielu możliwości korzystania z programów unijnych, których celem jest rozwój tego obszaru. Analizując uzyskane wyniki można zauważyć również brak jednoznacznych zależności pomiędzy powierzchnią województwa a poziomem rozwoju gospodarczego (Krzyżanowska, Romana, 2015, s. 52). Kluczowa jest tu analiza zróżnicowania poziomu rozwoju obszarów wiejskich i miejskich.

W badaniach na zróżnicowaniu rozwoju regionalnego należy zwrócić uwagę na to, że silnie zróżnicowana struktura osadnicza, społeczna i gospodarcza obszarów wiejskich w Polsce oraz różna skala i natura powiązań pomiędzy nimi a obszarami miast, zarówno wojewódzkich, jak i mniejszego rzędu, wymaga znacznie precyzyjniej ukierunkowanej, niż to miało miejsce dotychczas, interwencji polityki regionalnej. Realizacja tej polityki musi być prowadzona w sposób zintegrowany i skorelowany z działaniami ukierunkowanymi przestrzennie w ramach prowadzonej polityki regionalnej wobec miast, jak i działaniami o charakterze sektorowym mającymi podstawowe znaczenie dla perspektyw rozwojowych mieszkańców tych obszarów, w takich dziedzinach jak np. infrastruktura telekomunikacyjna i transportowa, zdrowie, przemysł, rolnictwo, edukacja itp. (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020, 2010, s. 107).

W zakresie pomiaru poziomu zmian w rozwoju poszczególnych regionów podejmowane są różne próby stosowania ujęć skwantyfikowanych. W takich badaniach wysoką przydatnością wyróżniają się metody porządkowania liniowego. Zadaniem tych metod jest ustalenie kolejności obszarów (np. regionów, powiatów, miast, gmin) lub zbiorów tego typu obiektów według określonego kryterium pomiaru. Podstawowym narzędziem stosowanym w metodach porządkowania liniowego jest syntetyczny miernik osiągniętego poziomu rozwoju, będący funkcją agregującą informacje cząstkowe, zawarte w poszczególnych atrybutach (miernikach) oceny. Zestawienie cząstkowych lub inaczej zwanych dziedzinowych ocen poziomu rozwoju regionalnego pozwala w konsekwencji na ocenę ogólną (globalną). Z taką próbą oceny poziomu rozwoju regionalnego wskazanych obszarów nierozłącznie wiąże się z koniecznością dysponowania odpowiednimi informacjami statystycznymi. Istotną rolę odgrywają w tym miejscu służby statystyki publicznej (np. GUS i urzędy statystyczne), które poprzez system

badania statystycznych, agregowania, gromadzenia, a następnie przetwarzania i udostępniania informacji statystycznych wspomaga, choć w zróżnicowanym stopniu (zależnie od dziedziny życia) dokonywanie ocen poziomu zmian rozwoju regionalnego badanych obszarów (Strahl, 2006, s. 27–28).

Kluczowym z punktu widzenia strategii rozwoju regionów/województw są zmiany społeczne takiej jak zmiana struktury wieku ludności i ich wpływ na zasoby pracy w Polsce. Istotna jest tu liczba osób aktywnych zawodowo, zdolnych do aktywnego uczestnictwa w życiu gospodarczym kraju. Zgodnie z danymi GUS, można zauważyć, że w 2030 r. liczba ludności w grupie 15–24 lata będzie niższa o ponad 2,1 mln od tej odnotowanej w 2010 r. Natomiast w prognozowanym okresie czasie powinien nastąpić wzrost odsetka osób w takich grupach wiekowych jak 55–67. Wskazuje to na starzenie się społeczeństwa a co za tym idzie powodować to będzie mogło z czasem określone negatywne konsekwencje w rozwoju regionalnym. Przestrzenne zróżnicowanie prezentuje tabela 4 (Pająk, Dahlke, Kvilinskyi, 2016, s. 119).

Tabela 4. Udział osób w wieku 55–67 lat według województw oraz grup kwartylowych w roku 2010 i 2030

Województwa	2010	2030	Zmiana między 2010 a 2030
dolnośląskie	16,12	18,48	2,36
kujawsko-pomorskie	15,27	18,55	3,28
lubelskie	16,37	20,63	4,26
lubuskie	17,61	19,15	1,54
łódzkie	16,48	18,90	2,42
małopolskie	16,63	18,66	2,03
mazowieckie	17,23	18,94	1,71
opolskie	15,25	19,10	3,85
podkarpackie	16,60	18,84	2,24
podlaskie	18,16	19,48	1,32
pomorskie	16,07	18,65	2,58
śląskie	14,99	19,48	4,49
świętokrzyskie	16,98	19,11	2,13
warmińsko-mazurskie	14,84	19,01	4,17
wielkopolskie	16,20	18,67	2,47
zachodniopomorskie	17,67	20,06	2,39

Źródło: (Podogrodzka, 2015, s. 354.).

Przestrzenne zróżnicowanie zostało również zobrazowane w tabeli 5.

Tabela 5. Ranking regionów w 2019 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Dolnośląskie	Kujawsko-pomorskie	Lubelskie	Lubuskie	Łódzkie	Małopolskie	Mazowiecki regionalny	Warszawski stołeczny	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie	Pomorskie	Śląskie	Świętokrzyskie	Warmińsko-mazurskie	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie
Powierzchnia w km ²	7	10	3	13	9	12	2	17	16	11	6	8	14	15	4	1	5
Ludność w tys.	5	11	10	16	6	3	8	4	17	9	15	7	1	14	13	2	12
Ludność na 1 km ²	4	9	12	15	5	3	13	1	11	7	17	6	2	10	16	8	14
Wskaźnik urbanizacji	4	10	14	5	7	13	16	1	12	17	8	6	2	15	9	11	3
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	4	12	7	11	2	13	8	1	16	17	14	5	3	6	15	9	10
Współczynnik aktywności zawodowej w %	4	9	12	11	7	6	5	1	10	13	8	3	16	14	17	2	14
Wskaźnik zatrudnienia w %	4	11	13	8	7	5	8	1	10	16	6	3	15	13	17	2	12
Stopa bezrobocia w % (BAEL)	10	13	17	1	12	6	15	1	8	16	7	5	3	14	10	4	8
PKB ^a na 1 mieszkańca w zł	2	11	17	10	6	7	8	1	12	16	13	5	4	14	15	3	9
Wartość dodana brutto ^a w %:																	
– rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	14	6	4	9	8	15	1	17	10	13	2	12	16	5	3	7	11
– przemysł i budownictwo	4	9	16	3	8	13	2	17	5	6	15	10	1	11	12	7	14
– usługi	13	10	3	16	8	2	17	1	14	9	6	5	15	7	11	12	4
Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca w zł	2	15	16	14	8	9	12	1	6	13	11	3	5	17	10	4	7
Nakłady na działalność badawczą i rozwojową (B + R) ^b na 1 mieszkańca w zł	4	10	9	15	5	2	17	1	12	7	11	3	8	14	16	6	13
Spółki handlowe na 1000 mieszkańców	2	10	14	8	9	4	17	1	12	11	13	5	6	16	15	3	7
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto ^c w zł	2	14	12	13	6	5	9	1	8	16	11	4	3	15	17	10	7
Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w % powierzchni ogólnej	17	8	13	6	16	2	12	5	11	4	9	7	14	1	3	10	15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/miasta-województwa/regiony-polski-2020,6,14.html>, dostęp: 15.10.2020).

W świetle danych GUS można zauważyć jak zróżnicowane są województwa pod względem poszczególnych czynników jak np. współczynnik aktywności zawodowej w %, PKB na 1 mieszkańca w zł czy nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca w zł.

Biorąc pod uwagę każdą ze zmiennych z osobna ranking województw rozpatrywany pod każdym z czynników odrębnie wyglądać będzie inaczej. Gradacja województw układać się będzie względem takiego kryterium, które zostanie obrane do pomiaru.

We wspólnie prowadzonych analizach wśród demograficzno-społecznych determinant specjalizacji regionalnych najczęściej wymienia się: czynniki demograficzne, kapitał ludzki, styl życia, kształcenie wysoko wykwalifikowanych pracowników, których

potrzebuje rynek pracy. Wybrane czynniki demograficzne – co prezentuje treść tabeli 4 – określają potencjał ludnościowy województwa, a tym samym zasoby pracy potrzebne do rozwoju specjalizacji regionalnych i dalszego, dynamicznego rozwoju regionów. W dalszych badaniach zastosowanie na coraz większą skalę będzie miał nowy paradygmat rozwoju regionalnego. Zależy on od konkurencyjności i czynników ją kształtujących takich jak: innowacje, sieci, jakość kapitału ludzkiego, inwestycje i przedsiębiorczość. Zakłada się zatem, że zastosowanie powinny mieć m.in. teorie produktu podstawowego, teorie obfitości zasobów, koncepcja elastycznej produkcji oraz teoria rozwoju endogenicznego – odnoszące się do zasobów firmy oraz społecznych regionu, województw.

Nie bez znaczenia dla rozwoju regionalnego jest też członkostwo Polski w Unii Europejskiej. Istotną specyfiką integracji europejskiej jest dokonywanie jej nie tylko sektorowo, ale także w sposób horyzontalny czyli bezpośrednio poprzez regiony krajów europejskich. Znaczenie miało tu również ustanowienie w 1988 r. polityki spójności jako nadrzędnej wobec polityki regionalnej, adresowanej do mniej rozwiniętych regionów UE (Golinowska, 2019, s. 15).

Należy wskazać, że w ramach polityki regionalnej i polityki spójności realizowane są dwa cele. Mianowicie są to: zmniejszania różnic w poziomie rozwoju i warunków bytu ludności w przekroju terytorialnym oraz identyfikacja i wzmocnienie tzw. endogenicznych czynników rozwoju. Biorąc pod uwagę założone cele szanse prężnego rozwoju miały regiony, które uplasowane były na wyższym etapie rozwoju gospodarczego oraz bardziej zamożne, a zwłaszcza te, w których znajdowały się duże aglomeracje miejskie.

Realizacja polityki regionalnej ze swoimi celami przynosi wiele korzystnych efektów. Z jednej strony odkrywa się i stymuluje tzw. inteligentne specjalizacje regionalne, a z drugiej wyrównuje się różnice w warunkach życia mieszkańców w różnych regionach UE, w tym także w różnych regionach poszczególnych krajów członkowskich.

Polska może korzystać np. ze specjalnie przygotowanego operacyjnego programu ponadregionalnego, mającego na celu działanie rozwojowe dla pięciu województw Polski Wschodniej: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego, które w momencie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej były regionami najsłabiej rozwiniętymi w całej Unii (Golinowska 2019, s. 16).

Polityka spójności ma duże znaczenie dla krajów członkowskich Unii Europejskiej, a zwłaszcza dla tych krajów, których rozwój i poziom życia w większości regionów znacząco odstawał od pozostałych krajach UE. W obu perspektywach finansowych 2007 – 2013 oraz

2014 – 2020 Polska jest głównym beneficjentem polityki spójności (odpowiednio 67 i około 77 mld euro). A samo województwo mazowieckie (z Warszawą) należy do 20-tu największych beneficjentów inwestycji realizowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (około 6 mld euro do 2016 r.) (Golimowska 2019, s. 16).

Rozpatrując realizację zadań wynikających z polityki spójności można zauważyć, że od czasów Traktatu Lizbońskiego polityka spójności w dużym stopniu uwzględnia cele związane z dynamizacją wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Zakłada się jednak, że po 2020 r., polityka ta nie będzie miała do dyspozycji tak wysokiej puli środków, co dotychczas. Akcent na inwestycje rozwojowe przeniesiony zostanie na rzecz: bezpieczeństwa, migracji oraz obronności.

Korzyści jakie płyną dla Polskie w zakresie integracji z Unia Europejską przynoszą długofalowe korzyści. Polityka regionalna i spójności sprzyjają wyrównywaniu poziomu rozwoju regionów. Integracja europejska sprzyja niebywałej konwergencji warunków życia tak w Polsce, jak i w całej Europie.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że zrównoważony i stabilny rozwój regionalny, poprzez optymalne wykorzystanie potencjału rozwojowego regionów przyczynia się do zwiększenia ich konkurencyjność, a tym samym wpływa to na konkurencyjność całej globalnej gospodarki. Na nierówności regionalne mają wpływ zarówno procesy długo trwające (np. ubóstwo, które występowało częściej na wschodzie), jak i te związane ze współczesnością (np. czynniki spontaniczne jak migracje lub czynniki planowane jak np. hamowanie zmian struktury rolnej).

Istotnym jest weryfikowanie czynników oddziałujących na rozwój regionalny, ich monitoring oraz szybka reakcja przeciwdziałająca negatywnym skutkom pojawiających się zmian społeczno-gospodarczych.

Polityka regionalna powoli zaczyna tworzyć politykę rozwoju, natomiast polityka spójności UE stanowi jedynie jej finansowe oraz organizacyjne wsparcie. Polityka regionalna przyjęta w KSRR do 2020 r. oraz w KSRR do 2030 r., która za główne zadanie przyjęła sobie wsparcie spójności, konkurencyjności i sprawności, jest polityką, która podjęła rzeczywiste kroki w kierunku eliminowania dysproporcji w rozwoju regionalnego i zrównoważonego rozwoju całego kraju. Dbając o rozwój regionalny należy zatem dbać o wykorzystanie atutów danego obszaru w celu przełożenia ich na wymierne wskaźniki wzrostu gospodarczego.

Bibliografia

- Borys, T. (2003), Rola zasad w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju, *Zeszyt Naukowy Katedry Zarządzania Jakością i Środowiskiem*, nr 1, Jelenia Góra.
- Golinowska, S. (2019), *Nasza Europa: 15 lat Polski w UE. Korzyści i wyzwania*, Wyd. CASE, Warszawa.
- Kosiedowski, W. (red.) (2005), *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora” Toruń.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie* (2010), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* (2019), Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa.
- Krzyżanowska, K., Romana, M. (red.) (2015), *Problemy rozwoju regionalnego i lokalnego w Polsce*, Wydawnictwo Urzędu Miejskiego w Pułtusk, Pułtusk.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN* (1996), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, t. 5.
- Pająk, K., Dahlke, P., Kvilinskyi, O. (2016), *Determinanty Rozwoju Regionalnego – Współczesne Odniesienie*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Podogrodzka, M. (2015), Nowe uwarunkowanie demograficzne wyzwaniem dla rynku pracy w Polsce, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, nr 36, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Potoczek, A. (2003), *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo TNOIK, Toruń.
- Rocznik statystyczny województw 2014*, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny województw 2019*, GUS, Warszawa.
- Rozwój regionalny w Polsce, raport 2009* (2009), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Strahl, D.(red.) (2006), *Metody oceny rozwoju regionalnego*, Wrocław.
- Szultka, S. (red.) (2016), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, 2016, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Tarkowski, M. (red.) (2015) *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2015*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Tarnawa, A., P. Zadura-Lichota (2013): *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2011-2012*, Warszawa.

Wojarska, M., Zielińska-Szczepkowska J. (2013), *Polityka regionalna, w: Polityka Gospodarcza*, Wyd. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn.

Wosiek, M (2012), *Kapitał intelektualny w rozwoju regionów Polski Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

Wójtowicz, A. (2016), *Zróżnicowanie rozwoju regionalnego w Polsce*, w: Paszkowicz, M. A., & Ślusarza, B, *Nierówności społeczne a rozwój gospodarczy*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w Zielonej Górze, Zielona Góra.

Źródła internetowe

<http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/klasyfikacja-nuts/>
(28.01.2018)

http://www.europedirect.um.warszawa.pl/sites/europedirect.um.warszawa.pl/files/pozostale/publikacje/na0414857plc_002.pdf (09.10.2020)

https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/policy/what/glossary/n/nuts/ (09.10.2020)

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/miasta-wojewodztwa/regiony-polski-2020,6,14.html> (15.10.2020)